

УДК 371.132

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Черепехіна О.А.

I. Вступ

Соціальна та особистісна значущість проблеми осучаснення процесу фахової підготовки психологів є дуже важливою, оскільки її ефективне розв'язання позитивно позначається на задоволенні потреб суспільства у висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівцях з психології й створює передумови для професійного саморозвитку психологів.

Наше дослідження детермінується потребами сучасного суспільства в нових підходах щодо підготовки майбутніх психологів в умовах вищої школи, у зв'язку з новими вимогами до фахівця XXI ст., готового здійснювати свої професійні функції на високому професійному рівні. Концепція оновлення української освіти на засадах Болонського процесу вимагає підготовки якісного нового психолога-професіонала. Реформування вищої психологічної освіти орієнтовано на набуття професіоналізму майбутнім фахівцем, що передбачає підготовку психолога до розв'язання професійних завдань у різних сферах: політичній, освітній, банківській, сфері спорту, торгівлі тощо. Така ситуація стимулює поширення кола наукових досліджень, у яких здійснюються спроби знайти рішення проблеми розвитку професіоналізму у майбутніх психологів.

На актуальності проблеми формування професіоналізму та професійно важливих якостей особистості майбутнього психолога наголошують українські дослідники С. Васюковська, Ж. Вірна, В. Власенко, П. Горностаї, Л. Долинська, В. Карікаш, В. Панок, Н. Пов'якель, В. Семиченко, Л. Терлецька, Л. Уманець, Т. Щербаківа та ін. Водночас вивчення наукової літератури з проблеми формування професіоналізму засвідчило відсутність досліджень теоретичних засад формування професіоналізму майбутніх психологів під час фахової підготовки у ВНЗ. Ні у вітчизняній, ні в зарубіжній науковій літературі питання формування професіоналізму майбутніх психологів під час професійної освіти у вищій школі окремо не розглядались, а традиції формування професіоналізму особистості, які на сьогодні накопичені в психолого-педагогічній науці, й досі не використовуються в системі фахової підготовки психологів в умовах вищої школи.

Отже, результати вивчення теоретичних досліджень та досвіду практичної організа-

ції педагогічного процесу в навчальних закладах, які здійснюють підготовку майбутніх психологів, показали, що проблема формування професіоналізму майбутніх фахівців з психології у процесі фахової підготовки ще не знайшла свого належного науково-методичного вирішення. Однак певна теоретико-методологічна база для розв'язання цих завдань уже створена. Деякі роздуми щодо базових характеристик діяльності психологів, вимог до особистості майбутніх спеціалістів, особливостей підготовки кадрів цього профілю представлені у працях зарубіжних (А. Маслоу, К. Роджерс) і вітчизняних науковців (Г. Абрамова, О. Бондаренко, М. Боришевський, Л. Бурлачук, Н. Зубалій, Н. Коломінський, С. Максименко, В. Моргун, В. Панок, М. Савчин, В. Татенко, Т. Тітаренко, Н. Чепелева, Т. Яценко та ін.).

II. Постановка завдання

Метою статті є висвітлення науково-теоретичних підходів до розвитку професіоналізму майбутніх психологів у процесі фахової підготовки.

III. Результати

Проблема розвитку професіоналізму складна і багатоаспектна, на що вказують у своїх працях С. Батишев, Є. Климов, Н. Кузьміна, А. Маркова, Н. Пряжников, В. Сластьонін та ін. Значний інтерес викликають дослідження, присвячені вивченню особистісної орієнтованості процесу навчання та виховання: І. Бега, А. Бойко, О. Дубасенюк, С. Золотухіної, І. Зязюна, Н. Кічук, Е. Косенко, В. Лозової, А. Мудрика, Н. Ничкало, В. Семиченко, Т. Сущенко, Н. Тарасович, Н. Щуркової та ін. Науковці погоджуються, що одним із найефективніших факторів формування якостей особистості є врахування її потреб та інтересів, узгоджене з потребами суспільства.

Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури, досліджень учених та існуючої практики фахової підготовки психологів показав, що формування професіоналізму майбутніх фахівців здійснюється стихійно і детермінується комплексом випадкових факторів.

З огляду на соціальну й особистісну значущість, проблема осучаснення фахової підготовки психологів є украй важливою, оскільки її ефективне розв'язання оптимізує задоволення потреб держави й суспільства у висококваліфікованих, конкурентоспро-

можних фахівцях з психології й створює передумови для професійного саморозвитку психологів.

Основним інструментом впливу психологів на професіоналізм залишаються тести, спеціальні психологічні методики. Такий підхід не надає реальної психологічної допомоги у формуванні особистісних та професійних якостей психолога.

Дослідження методологічно базується на таких підходах, як:

- гуманістичний – уможлиблює відображення в дослідженні людиноцентристської тенденції в розвитку сучасного цивілізованого світу, визнання самоцінності особистості кожного учасника педагогічного процесу;
- акмеологічний – дає змогу обґрунтувати закономірності професійного розвитку майбутніх психологів;
- андрагогічний – забезпечує врахування особливостей освіти дорослих у процесі підготовки фахівців з психології;
- системний – дає можливість вивчати розвиток професіоналізму майбутніх психологів із позицій цілісності та взаємозумовленості його структурних складових;
- компетентнісний – є підґрунтям для виокремлення компетенцій, які утворюють професіоналізм майбутніх психологів.

Особливе місце серед вказаних підходів займає інтегративний підхід, який має перспективи оптимальної реалізації під час практичної підготовки майбутніх психологів, зокрема, ознайомчої, навчальної та переддипломної практик. Практична підготовка є центральною частиною професійної підготовки студентів – майбутніх психологів. Вона спрямована на розуміння студентами соціальної значущості обраної ними професії, на формування в них системи наукових знань, вироблення практичних умінь. Практика є істотним компонентом освітнього процесу, що дає змогу інтегрувати й узагальнювати уявлення та первинний досвід професійної діяльності за умови її раціональної організації [2].

Варто зазначити, що поняття "інтеграція" широко використовується в соціальній практиці, мовознавстві, економіці, психотерапії тощо. Під інтеграцією розуміється стан взаємозв'язку окремих диференційованих складових і функцій системи, організму в цілому, а також процес, що веде до такого стану.

Становленням інтеграційного підходу є рух у напрямі концептуального синтезу сучасних наукових теорій особистості та її зміни, а також відповідних методів дії. Таким чином, інтеграція в системі професійної підготовки визначається як процес зближення сучасного наукового знання, інтелектуально-концептуальних можливостей окремих наук і практики; процес взаємопроникнення психолого-педагогічних та інших ди-

сциплін; процес педагогічного проектування інтенсивних технологій навчання.

Практика розглядається як ланка єдиного педагогічного процесу, що передбачає відповідність теоретичної підготовки вимогам практики, формування педагогічних умінь і професійно цінних якостей особистості. Вона є основою й найдієвішою формою становлення та формування особистості майбутнього вчителя. Стверджуючи це, фахівці виходять з широко відомого психологічного положення про те, що особистість, її особливості, якості формуються в процесі діяльності. Необхідно підкреслити, що практика, за своєю суттю, є елементом, що інтегрує професійну підготовку студентів у сфері теорії, методики та дослідницької роботи [1].

Подібна інтеграція, що дає змогу створити цілісну модель професійної підготовки, забезпечується трьома рівнями інтеграційних процесів: "зовнішньою" інтеграцією, яка забезпечує взаємозв'язок із професійною діяльністю майбутнього фахівця через Державний освітній стандарт і кваліфікаційну характеристику з урахуванням регіональних особливостей і запитів соціальних партнерів; "структурної" практики, що виявляється у зближенні з іншими елементами професійної підготовки (виховною, навчальною, самостійною, дослідницькою роботою); "внутрішньою", такою, що припускає взаємозв'язок і взаємодоповнення окремих видів й елементів практики як системи [3].

Організація практики на основі інтеграційного підходу передбачає таку її наступну спрямованість: на виконання державних вимог щодо мінімуму змісту й рівня підготовки випускників відповідно до отримуваної спеціальності та кваліфікації, що здобувається; безперервність, комплексність, послідовність оволодіння студентами професійною діяльністю згідно з програмою практики, що передбачає логічний взаємозв'язок і поєднання теоретичного й практичного навчання, спадкоємність усіх етапів практики. Професійно-педагогічна діяльність може бути визначена як метадіяльність, оскільки зміст свідомості майбутнього вчителя не привноситься іззовні, а може бути виробленим у процесі спеціальної організованої діяльності – педагогічної практики [5].

Спираючись на дослідження М. Прокоф'євої, можна констатувати, що методологічну основу практики становлять:

1. Компетентнісний підхід в освіті. У його рамках здійснюється спроба ввести особистісний підхід в освітній процес. Цей підхід живе особистісне знання протиставляє безсуб'єктному, відчуженому, трансльованому у вигляді інформації. Особистісне знання, так само як і особистісне розуміння, є не тільки усвідомленням засвоєного матеріалу як деяка абстрактна "цінність", а і його застосуванням у реальних життєвих ситуаціях.

2. Діяльнісний підхід у навчанні. Використання його принципів орієнтовано на засвоєння способів мислення і діяльності, на розвиток пізнавальних здібностей і творчого потенціалу студентів.

3. Особистісно-діяльнісний підхід – означає наявність актуальної ситуації інтерналізації нових форм, правил, способів і засобів соціальної професійно-комунікативної діяльності, тобто розвиток не тільки професійної компетентності студента, а і його особистості в цілому. Основою діяльнісного підходу є діалогізація освітнього процесу, проблематизація змісту й методів навчання, креативність і рефлексивність діяльності, надання студентам педагогічно обґрунтованої свободи вибору. Реалізація діяльнісного підходу передбачає застосування інформаційно-комунікаційних технологій, методу проектів [5].

4. Концепції контекстного навчання. Сутнісною характеристикою контекстного навчання є послідовне моделювання за допомогою всієї системи форм, методів і засобів навчання наочного й соціального змісту засвоюваної професійної діяльності. У контекстному навчанні студент із самого початку ставиться в діяльну позицію, оскільки навчальні предмети представлені у вигляді сфер діяльності (навчальної, квазіпрофесійної, навчально-професійної). Це дає змогу охопити весь потенціал активності студента – від рівня сприйняття до рівня соціальної активності, що створює можливість ухвалювати сумісні рішення. Засвоєння знань студентами здійснюється в контексті вирішення ними майбутніх педагогічних ситуацій, що забезпечує умови для формування професійної мотивації, особистісного сенсу процесу навчання. Теоретичною базою підготовки студентів до практики є забезпечення цілісності навчально-виховного процесу ВНЗ, зміцнення в особистості студента творчих начал, підвищення його мотивації до пізнання й набуття психологічного досвіду, самовдосконалення.

Розробка технології проектування практики на основі інтеграційного підходу передбачає внесення якісних змін до існуючої практики розробки навчальних програм вищого навчального закладу. Перш за все, йдеться про подолання фрагментарності професійної підготовки [5].

Аналіз науково-методичної літератури з теми дослідження [1–5] дав змогу виділити такі компоненти технологічного проектування практики: цільовий (уточнення загальної мети практики, цілей окремих її етапів, їх формулювання з орієнтацією на результат); змістовий (відбір змісту практики на основі освітнього стандарту, кваліфікаційної характеристики фахівця з виділенням видів професійної діяльності й визначенням черговості їх освоєння за етапами практики; конкретизація й інтеграція змісту практики з іншими елементами професійної

підготовки: теоретичними дисциплінами, дослідницькою роботою шляхом виділення взаємопов'язаних тем і завдань за роками навчання); часовий (визначення видів і термінів практики, формулювання вимог до відбору базових установ практики, вибір форм проходження окремих видів практики); забезпечувальний (підготовка робочої програми й методичних матеріалів, визначення засобів і методів практичного навчання); організаційний (організація практики відповідно до цілей); результативний (оцінювання поточних результатів, корекція проекту, аналіз і завершальне оцінювання результатів) [4].

Цільовий компонент формулюється відповідно до загальних цілей професійної підготовки в системі вищої освіти, специфіки спеціальності. Професійна підготовка вчителя початкових класів має бути спрямована на формування професійних умінь і особистих якостей, що характеризують гуманістичну орієнтацію, творчу позицію, професійну відповідальність фахівця. Стосовно практики, що розглядається як компонент, котрий інтегрує професійну підготовку, йдеться про визначення показників готовності до професійної діяльності. Реалізація цілей і завдань практики передбачає інтегрований підхід до визначення й розробки видів діяльності, спрямованих на формування різних рівнів компетентності (ключових, базових, спеціальних) із урахуванням набору професійно значущих знань, навичок і умінь [2].

Як вказує М. Прокоф'єва [5], проектування змістового компоненту практики передбачає аналіз нормативно-правових документів, що визначають функції й види діяльності фахівця. Першим кроком для розробки інтегрованих програм є визначення змісту професійної підготовки для кожної спеціальності за роками навчання з конкретизацією завдань самостійної й дослідницької роботи. При визначенні змісту психологічної практики необхідно виділити інваріантний і варіативний компоненти. Варіативний компонент покликаний уточнювати й розширювати базовий рівень і визначати спеціальний рівень компетентності майбутнього психолога. Часовий компонент припускає визначення видів і термінів практики, відповідних функціям, порядку їх освоєння на основі аналізу навчальних планів, програм і рівня складності. Практика має наскрізний характер, кожний подальший вид практики має бути логічним продовженням попереднього й бути спрямованим на оволодіння основними видами діяльності фахівця, розвиток професійних умінь. Організаційний компонент передбачає вибір базових установ, форми проходження практики.

IV. Висновки

Таким чином, формування професіоналізму майбутніх психологів у ВНЗ на засадах інтегративного, особистісно орієнтованого, діяльні-

сного та контекстного підходів дає змогу реалізувати завдання щодо розвитку високого та достатнього рівнів професіоналізму майбутніх фахівців з психології. Перспективними надалі вбачаємо дослідження психологічних особливостей професіоналізму психолога порівняно з представниками інших професій, визначення соціально-психологічних чинників ефективності процесу розвитку професіоналізму у майбутніх психологів.

Література

1. Беляева А.П. Интегративно-модульная педагогическая система профессионального образования / А.П. Беляева. – СПб. : Речь, 1997. – 226 с.
2. Вашуленко М.С. Інтегрування різних видів мовленнєвої діяльності у процесі вивчення рідної мови / М.С. Вашуленко // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – № 5. – С. 13–24.
3. Іванчук М.Г. Інтегроване навчання: сутність та виховний потенціал особистості молодшого школяра в умовах інтегрованого підходу до навчання / М.Г. Іванчук. – Чернівці : ЧГУ, 2004. – 240 с.
4. Косырев В.П. Непрерывная методическая подготовка педагогов профессионального обучения : монография / В.П. Косырев. – М. : СРО, 2006. – 348 с.
5. Прокоф'єва М.Ю. Технологія проектування практики в інтегрованій професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів / М.Ю. Прокоф'єва // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – № 5. – С. 13–24.

Черепехіна О.А. Науково-теоретичні підходи до розвитку професіоналізму майбутніх психологів у процесі фахової підготовки

Анотація. У статті проаналізовано теоретичні й методологічні основи дослідження розвитку професіоналізму майбутніх психологів у процесі професійної підготовки у ВНЗ на основі інтегративного, системного, особистісно орієнтованого та інших підходів. Визначено специфічні особливості застосування зазначених підходів у процесі професійної підготовки психологів.

Ключові слова: психолог, розвиток професіоналізму, професійна підготовка психологів, підходи до розвитку професіоналізму психологів.

Черепехина О.А. Научно-теоретические подходы к развитию профессионализма будущих психологов в процессе профессиональной подготовки

Аннотация. В статье проанализированы теоретические и методологические основы исследования развития профессионализма будущих психологов в процессе профессиональной подготовки в вузе на основе интегративного, системного, личностно ориентированного и других подходов. Определены специфические особенности применения указанных подходов в процессе профессиональной подготовки психологов.

Ключевые слова: психолог, развитие профессионализма, профессиональная подготовка психологов, подходы к развитию профессионализма психологов.

Cherepyehina O.A. Research and theoretical approaches as for the development of professionalism of future psychologists in the process of professional education

Annotation. Theoretical and methodological bases of research of development of professionalism of future psychologists in the process of professional preparation in institute of higher education on basis of integrative, system, personality oriented and other approaches are analysed. The specific features of application of the indicated approaches in the process of professional preparation of psychologists are certain.

Key words: psychologist, development of professionalism, professional preparation of psychologists, approaches to the development of psychologists' professionalism.